

Dragutin Lučić Luce*

Responsibility of Journalists Today

Summary

That paradoxical «discovery» is that the «truth» and the «morality» precede each other, that they are mutually responsible, that logical procedure and axiological evaluation are in relation of competition and complementarity; the sense, indeed, decides on the status of axiological evaluation and re- evaluation, but the reverse is also true- the morality questions the sense .

In other words, where the consciousness and the conscience stand opposite each other and one in the other questions like these seem inevitable: is «truth» as «good» as it's true and is «good» as «true» as it's good? Those questions strike at the existence in the real experience of the world of life: you can't learn to swim on land, in order to clean the street you need to clean in front of your door first, you learn to play the guitar – playing! Every time when the bill for that which depends on us is delivered to circumstances responsibility is avoided. In other words, the existence is always itself and its circumstances.

Key Words: Responsibility, Journalist, Deontology, Truth, Morality, Ethics

---

* The author has a MA and is a journalist.

Dragutin Lučić Luce*

Odgovornost novinara danas

Sažetak

Ono paradoksalno «otkriće» jest da «istina» i «moral» prethode jedno drugom, da su međusobno odgovorni, da logički postupak i aksiološko vrednovanje stoje u odnosu konkurencije i komplementarnosti; razum, doduše, odlučuje o statusu aksiološkog vrednovanja i prevrednovanja, ali i obrnuto je istina - moral privodi razum pred svoje sudište.

Naime, tamo gdje svijest i savjest stoje jedno nasuprot drugome i jedno u drugome neizbježnim se čine pitanja: je li «istina» onoliko «dobra» koliko je istinita i je li «dobro» onoliko «istinito» koliko je dobro? Ta pitanja pogađaju egzistenciju u stvarnom događanju svijeta života: ne može se naučiti plivati na suhom, za čišćenje ulice kvalifikacija se stječe pred vlastitim vratima, gitara se uči svirati – svirajući! Izbjegava se odgovornost svaki put kad se račun za ono što ovisi o nama isporučuje okolnostima. Naime, egzistencija je uvijek ona sama i njezine okolnosti.

Ključne riječi: odgovornost, novinar, metafizika, deontologija, istina, moral, etika.

---

* Autor je magistar znanosti i novinar.

«Čovjek postaje gitarist svirajući gitaru.»

Vladimir Jankélévitch, *Le paradoxe de la morale*

Naslov pada u oči kao formula, da ne kažemo kao lozinka ili reklamni spot manje/više svih recentnih medijskih istraživanja i postupaka - samoj se stvari jednostavno više ne da pobjeći, ona se ne može preskočiti niti zaobići, ona je, reklo bi se, nešto kao naša vlastita popudbina. Za one koji se o nju oglašuju, Karl Jaspers je još 1931. rekao: «Oni se vremenu uskraćuju, oni sabotiraju povijest, oni su dezerteri zbilje...»¹ Njoj se, naravno, pristupa na načelno beskonačno epistemoloških, doktrinarnih i instrumentalnih načina, pa i ideologičkih, s isto tako načelno beskonačno različitih motrišta, iz bezbroj mogućih rasudnih i predrasudnih horizonata, orijentacija i situacija – mediologija, novinstvo i novinarstvo, i na ovom relativno novijem istraživačkom polju po tko zna koji put posvjedočuju načelnu neiscrpivost svojega posla, odnosno predmeta svojega svakovrsnog ispitivanja, odnosno istraživanja, naravno, i interpretiranja te se tako - gle paradoksa! - njihova enormna moć ujedno pokazuje kao njihova enormna nemoć.

Šifra 1033

Suočen s ovom posve modernom tendencijom, danski egzistencijalist Soren Abe Kirkegaard predložio je još sredinom pretprošloga stoljeća egzistencijalno držanje koje bi omogućilo da se na tome polju beskonačnog i neodmjerjenog (prema njemu – ekstenzivnog) crpljenja i iscrpljivanja životnih sokova, uvede nešto što je nazvao «*plodored*», što je *terminus tehnicus* primjereniji agronomiji negoli filozofiji ili teologiji, nekoj duhovnoj znanosti ili socijalnoj praksi - jedan od njegovih ranijih spisa nosi, indikativno, naslov *Plodored*². Za ono načelno nikad dovršivo iscrpljivanje načelno neiscrpivoga «krivi» on, drži «odgovornim» prijanjanje persone uz najniži «neposredni» ili «estetski stadij egzistencije» (estetsko se u njegovu opusu uklanja uobičajenom razumijevanju tog pojma u, primjerice, jednog Baumgartena ili Kanta o čemu se ovdje ne može šire referirati). Personifikacije tog načina egzistiranja u beskonačnom

¹ Karl Jaspers "Duhovna situacija vremena", MATICA HRVATSKA, Zagreb, 1998., str. 27

² Soren Kirkegaard "Ili – Ili", Veselin Masleša-Svjetlost, Sarajevo, 1990. ("Plodored" 264-280)

iscrpljivanju u neposrednom (u beskonačnoj dosadi koja se beskonačno može samoprikrivati zabavom ili poduzetništvom, o čemu inspirativne nalaze donose Pasacal, Kant, Marx, Heidegger ili Moravia, čiji se roman i koči naslovom *La Noia*), odnosno estetičkom stupnju, za nj su ekskluzivno *zavodnik* i *glazbenik* te je otuda Mozartova opera *Don Giovanni* njemu najsavršenije umjetničko (estetičko) djelo u povijesti ljudskog stvaranja. Naime, ona na savršeno primjeren, da ne kažemo, egzemplaran način «sjarmlje» upravo zavodjenje i glazbu. Kako kaže, «načelo oćutno-erotske genijalnosti» Don Juana, «u svojoj neposrednosti, može biti izražen samo u glazbi³». Njegov *Dnevnik zavodnika* stoga bi se mogao nazvati dnevnikom neposrednog ili estetičkog stupnja egzistencije, dapače dnevnikom vođenja ironičnog života! U kasnijim zapisima Kirkegaard će spomenutom duetu zavodnika i glazbenika dodati *pjesnika*, a danas bi njima uz bok mogao stajati moderni znanstvenik, a onda i *žurnalist*, moguće i kao njihova lakrdija. (Zavodnik, pesnik i glazbenik zamjena su u «kršćanskom svijetu» za ono što su u antici - kod Platona - bili sofist, pjesnik i pitagorejski matematičar, takvi koji su po svojoj sklonosti najsličniji, a ujedno najudaljeniji *philosophosu* - *ljubitelju mudrosti*, odnosno *sophosu* – *mudracu*. Opasnost leži u sličnosti sophista i sophosa, zavodnika i ljubavnika, u egzistirajućem prividu i/ili prividnosti egzistencije – reklo bi se: izgled vara!) Svi oni prijanjaju uz ono, kaže Kirkegaard, «*interessantno*» (das Interessante) te ne zadržavajući se ni kod čega, stalno vode, reklo bi se, «*ironičan život*». Da bi ilustrirao ekstenziju ironičnog životnog stajališta ili stupnja, poseže Danski Sokrat (tako su ga nazivali), «metodičkom ironijom» za brojem Don Juanovih «uspjeha»: «1033⁴!» Elaborirajući svojstva spomenutoga broja, napominje da je «neparan i slučajan, što nije nikako nevažno, jer izaziva dojam da registar nije zaključen⁵...» Na neki način moglo bi se, parafrazirajući Musila, reći da je 1033 - broj bez svojstava. Naravno, u smislu u kojemu Musil na vidjelo iznosi ovu svoju formulaciju, što znači da se ne radi o nekom tamo eto posve bezličnom broju, kako su to sebi i drugima protumačili mnogi interpreti *Čovjeka bez svojstava*⁶, nego, paradoksalno, baš suprotno od toga, *svojstvo broja bez svojstava upravo je to da nema svojstava*!)

³ Soren Kirkegaard "Ili – Ili", Veselin Masleša-Svjetlost, Sarajevo, 1990. ("Neposredno erotski stadijum ili muzičko erotsko" – 1. Čulna genijalnost određena kao zavodjenje 84-99)

⁴ Soren Kirkegaard "Ili – Ili", Veselin Masleša-Svjetlost, Sarajevo, 1990., str. 88

⁵ ibid.

⁶ Robert Musil "Čovjek bez svojstava" (orig. "Der Mann ohne Eigenschaften"), Otokar Keršovani, Rijeka, 1967.

Odgovornost intelektualca danas

Umjesto Kirkegaardova skoka iz estetičkog u *moralni*, potom u najviši *religiozni stadij egzistencije* (eto plodoređa i intenziteta koji bi trebao stupiti na mjesto ekstenzivnosti!), kojim bi se imalo nadskočiti ono neparno, slučajno i nezaključeno broja 1033, u ovom ovdje tekućem zapisu o odgovornosti, žurnalistu i današnjici, nudi se, barem za početak, jedan skok, unatrag i naniže, u same *ujete mogućnosti* jednog takvog, moglo bi se reći, nikakvog, po svojoj nesvojstvenosti svojstvenog broja, kojim se hoće izraziti ona načelna neiscrpivost scijentifističko-instrumentalnog opitivanja žurnalističke odgovornosti! Za tako nešto, naravno, nužnim se pokazuje i više nego metodičko radikaliziranje onoga što je tako lapidarno formulirano u samom naslovu, ide se s umišljajem na zaoštavanje, odnosno na radikaliziranje pitanja, za time da se stvar zahvati u korijenu.

Uzmemo li da je i žurnalist barem *per definitionem* intelektualac, onda bi pitanje izazvano samim naslovom bilo moguće zaoštriti do toga da se riječ *novinar* zamijeni riječju *intelektualac* pa bi u tome slučaju naslov umjesto *Odgovornost novinara danas*, glasio *Odgovornost intelektualca danas*. Tako je Branko Despot imenovao jedan od odsječaka svoje, u ozbiljno mislećim krugovima druge polovice prošlog stoljeća iznimno utjecajne, da ne kažemo, intrigantne knjige *Vidokrug apsoluta - Prilog indiskutabilnoj diagnostici nihilizma*. Upravo utjecajnost i intrigantnost pitanja što ih je jedan više nego intelektualac postavio prije trideset i pet godina o odgovornosti intelektualca današnjice, preporuka je da se dotična putanja mišljenja opetovano rekreira. Na nagovor *same stvari*, koja je usto našla svoju fragmentarnu eksplikaciju u zapisu jednog suvremenog i suverenog mislioca, ne može se ne pitati, kako sam autor kaže - «*trostručnim pitanjem*»: «Što jest odgovornost, što jest intelektualac i što jest danas i današnjica?»⁷ Naravno, držeći u zadanim okolnostima stalno u pričuvi spoznaju da je jedan od aspekata intelektualca, makar u ovome «tu» i «sad» posebnom slučaju, nešto kao žurnalist?!

---

⁷ Branko Despot *Vidokrug apsoluta – Prilog indiskutabilnoj diagnostici nihilizma I*, cekade, Zagreb, 1989., str. 15

Odgovornost s one strane subjekta i objekta odgovornosti

Naravno, ako se prvi i, uvjetno rečeno, drugi naslov uzmu ozbiljno, onda se posve naravnim pokazuje pitanje: Zar je odgovornost nešto što ekskluzivno spada samo u horizont intelektualca? Je li odgovornost u njegovoj isključivoj ovlasti? Ako nije, onda bi se na ovome mjestu, od metafizike, osobito novovjekovne priređenim jezikom, trebalo pitati: «Tko ili što je zapravo *subjekt* odgovornosti»⁸, odnosno, kako to čini Despot: «Koje je to biće, kakva je to vrsta bića ili što je to *u* ili *na* biću što može biti odgovorno?»⁹ Koje i kakvo je to ljudsko, nadljudsko, neljudsko biće koje sebe na ekskluzivan način duguje odgovornosti? Je li to bog u svojoj božanstvenosti, čovjek u svojoj humanosti, životinja u svojoj animalnosti, bilje u svojem biljstvu ili..? Je li to država u svojoj suverenosti, crkva u svom crkvenjaštvu, društvo u svojoj socijalnosti, priroda u svojoj naturalnosti, tehnika u svojoj instrumentalnosti, moral u svojoj imperativnosti, politika, ekonomija, kultura, agrikultura..? Imaju li sva ili neka od tih bića u svojem načinu bitka nešto što uopće može biti subjekt odgovornosti?

Drugi moment, podsjeća se, sadržan je u pitanju: «Prema čega se ta odgovornost odnosi»¹⁰, odnosno, pita se za *objekt* odgovornosti? Spram čemu, prema kojem biću ili regiji bića ono biće koje može biti odgovorno, može i ima biti odgovorno? Jesu li to bog, država, crkva, politika, ekonomija, slavna prošlost ili svijetla budućnost, drugi, treći čovjek, biljni i životinjski svijet, nešto deseto, pedeseto, tisuću trideset i treće? Ergo, što je ono *u* i *na* svim tim ili na nekom od tih bića, u njihovu načinu bitka baš takvo da spram toga biće koje može biti odgovorno ima biti odgovorno? Iz horizonta ova dva pitanja izlazi na čitac nešto što se u novome vijeku, najkasnije od Descartesa (od njegova *cogito ergo sum* kao *cogito me cogitare* te podjele na *res extensa* i *res cogitans*) počinje artikulirati i interpretirati kao *subjekt-objekt* relacija!

Međutim - akcentuira se! - pravo pitanje nadilazi kontrapunkt «*subjekta* i *objekta* odgovornosti»¹¹, ono smjera na *odgovornost kao takvu* s one

---

⁸ ibid.

⁹ ibid.

¹⁰ ibid. str. 16

¹¹ ibid.

strane obojega. Pravo pitanje trebalo bi glasiti: *Što je uopće odgovornost?* Što je *uvjet mogućnosti* da se nešto kao subjekt ili objekt odgovornosti uopće pojavi i objavi, odnosno, u nekom znanju oznani? Povijest metafizike i ovdje nudi iz usluge svoj dvo i pol milenijski pojmovnik, svoj jezik, svoje jezike... Jer na kraju, i pojam odgovornosti i dohodi iz okružja metafizike, odnosno od vladajućeg novovjekog *metafizičkog pojma istine kao odgovaranja*.

Što je metafizika?

Zakonomjernost mišljenja jednostavno traži da se na ovome mjestu usuprot množini predrasuda, krivotvorina, krivih i tendencioznih interpretacija, nerazumijevanja, napokon i ignoranciji, što filozofiju prati od njezinih grčkih početaka do danas, najkraće moguće skicira što pojam metafizike uopće ima značiti. U tekstu svojih nikad održanih predavanja napisanih 1940. o Nietzscheovoj metafizici, najutjecajniji mislilac XX. stoljeća Martin Heidegger kaže: «Metafizika je istina bića kao takvog u cjelini.» U nastavku domeće da *istina* «svaki put zahtijeva jedno ljudstvo» da bi od dotičnog ljudstva bila *«udešena, utemeljena, priopćena i tako sačuvana»*. Važno je čuti i ovo: «Istina i njezino očuvanje pripadaju bitno, i to povijesno, zajedno. Tako jedno ljudstvo svaki put preuzima odluku o njemu dodijeljenom načinu kako biti unutar istine bića.» Važnim za razumijevanje ovdje nabačene zadaće čini se iznad svega Heideggerov uvid da je metafizika «jedina sposobna utemeljiti neku *epohu*, utoliko što jedno ljudstvo drži i time *zadržava* u jednoj istini...».

To onda znači da kad se neka metafizika (filozofija) nazove imenom nekog mislioca, na primjer: Platonova metafizika, Aristotelova metafizika, Augustinova metafizika, Kantova metafizika, Nietzscheova metafizika, Hegelova metafizika, Marxova metafizika... – da se time ne kazuje da se radi o njihovu osobnom postignuću i posjedu, nego se upućuje na osoben i osobit način kako «onaj za očuvanje istine u mišljenju pozvani preuzima rijetki udes utemeljenja, priopćenja i očuvanja istine», odnosno, ističe se ono što se naziva *«temeljnou metafizičkom pozicijom jednog mislioca»*¹². Tako, prema jednom anegdotalnom svjedočenju, Hegel u povodu «svoje» *Fenomenologije duha* «skromno» kaže da je on samo glazbalo na kojemu duh izvodi svoju glazbu.

¹² Martin Heidegger *Nietzsche I*, Neske, Pfullingen 1961., str. 4

Ilustracije radi, treba napomenuti da je drugačije rečeno to isto sadržano, na primjer, u iskazu da je sva filozofija od Platona – *platonizam*. Naime, kao što je historiografski poznato, Platon je prvi filozof čiji je mislilački opus gotovo u cijelosti sačuvan u pisanu obliku, a upravo je njega dopalo da željezne zakone metafizike na svoj dijaloški način udesi, utemelji, priopći i tako sačuva za duhovnu povijest Zapada. Otuda platonisti nisu samo oni koji se u povijesti filozofije i općenito kulture nazivaju «platonistima», «platoničarima», «neoplatoničarima», pa ni oni koji se pozivaju na nj uvjereni da ga vjerno slijede poput primjerice Plotina ili Augustina, nego je platonist i jedan Nietzsche, koji vjeruje da je metafiziku već ostavio daleko iza sebe te zato za sebe, među ostalim, i kaže da je Anti-Platon! Tako je, ako se prethodno drži na pameti, moguće razumjeti što stvarno znači to da metafizika utemeljuje neku (novovjekovnu) *epohu istine* ili, kako je to u nas formulirao Vanja Sutlić, moguće najeuropskiji od svih hrvatskih, odnosno, južnoslavenskih mislilaca druge polovice XX. stoljeća - «novovjekovni *povijesni sklop*»¹³!

Verum: Convenientia, Corespondentia, Aadaequatio

U novovjekovnom povijesno-metafizičkom sklopu, poima se, pak ono *verum* (*istinito*) kao *certum* (*izvjesno, sigurno, nesumnjivo, pouzdano, očito, točno*), a ovo općenito kao *covenantia* (*skladanje*), *corespondentia* (*podudaranje*) ili *adaequatio* (*odgovaranje*). Spomenute pojmove kao latinizme susrećemo i danas unutar korpusa hrvatskog i drugih modernih jezika:

Zar se još i danas tu i tamo ne kaže da nekome *nešto konvenira ili ne konvenira*, dakle da mu *odgovara ili ne odgovara*?

Ako neki netko u automehaničarskom kombinezonu odlazi na koncert filharmonije, za nj poneko zna reći da je *neadekvatno*, što će reći *neodgovarajuće*, bolje rečeno, *neprimjereno* odjeven.

Koliko se samo puta u nekom supermarketu može čuti izraz *neadekvatna cijena*, što znači da je cijena izložene robe *neodgovarajuća*, odnosno, *nije primjerena* njezinoj realnoj vrijednosti, čuje se i da je neki uspjeh *adekvatan* uloženom trudu, da *odgovara, sukladan* je uložnim

¹³ Vanja Sutlić *Bit i suvremenost*, Veselin Masleša, Sarajevo 1972., str. 283

spособnostima i naporima, a u tome smislu govori se o *adekvatnoj* naknadi ili nagradi...

Nadalje, za nekoga se kaže da vodi *razgranatu korespondenciju*, čime se hoće reći da šalje i prima mnogobrojna pisma, odnosno da *odgovara drugima i da drugi odgovaraju njemu*. U tom kontekstu se i nekog *novinskog dopisnika*, na primjer iz Rima ili Berlina, naziva i *korespondentom*. Nekad, ne tako davno prije elektroničke pošte, po odvjetničkim uredima i administrativnim odjelima šuljali su se *činovnici* koje se službeno nazivalo *korespondentima*, jer im je u opisu posla pisalo da vode *službenu korespondenciju* sa strankama. Kaže se također, doduše rijetko da, primjerice, *nečija nastojanja korespondiraju s našima*, da su *u suglasju s našima*, da se u dobroj mjeri *podudaraju*, da *odgovaraju našima*.

Kršćanski mistik Emanuel Swedenborg, primjerice, odlazi u tom pogledu u krajnost kada svoj opus posvećen uspostavi tzv. Trećeg Jeruzalema te osobito, u tom smislu, uzorni traktat *Nebo sa svojim divotama i Pakao prema onomu što sam vidio i čuo*, objavljen na latinskom u Londonu 1758., temelji na nečemu što je nazvao *znanost o korespondenciji - scientia correspondentiarum*. Predavanje, koje je na poziv Sveučilišta u Belgranu (Argentina), Horhe Luis Borhes 9. lipnja 1978. godine održao o Swedenborgu, odnosi se dobrim dijelom zapravo na, kako je Borhes formulirao, *učenje o korespondenciji*¹⁴. Najkraće moguće, prirodni svijet i sve što jest u prirodi, od najvećeg do najmanjeg, *egzistira*, odnosno *subsistira* upravo korespondirajući s duhovnim svijetom, a oba s božanskim – *subsistentia est perpetua existentia*. Jer je Bog *a primo (ono prvo)*, jer je *causa sui (uzrok samoga sebe)*... Nijedno biće, upozorava Swedenborg, od tog kauzaliteta ili odgovornosti ne može biti odijeljeno, a da se, kao takvo, ne razvrigne i ne nestane u kaosu i ništavilu.

Upitnost istine kao (*adaequatio*) odgovaranja?

Od *supermarketa* do *Colegium teologicum*, svugdje bez razlike metafizika poput nekog usuda drži i zadržava narode, skupine i pojedince u epohalnoj verziji istine koja se manifestira sad kao *convenientia* sad kao *corespondentia* sad kao *adaequatio*. Ali, uvijek opet i iznova «kao» *odgovaranje*

¹⁴ Horhe Louis Borges "Borges oral" ("Emanuel Swedenborg"), Barcelona, 1978.

nekog pojma samoj stvari (adaequatio intellectus ad rem), što se naziva logičkom istinom (veritas logica) i odgovaranje stvari pojmu (adaequatio rei ad intellectum), što se pak naziva ontologijskom istinom (veritas ontologica) - u obje ove inačice uvijek istoga, odgovaranje (adaequatio) jest uvjet istinitosti. (Na potpuno odgovarajući način u mnogim se deontološkim kodeksima žurnalističkih strukovnih udruga ono istinito poblježe određuje kao točno, napokon i u našem Zakonu o informiranju u čl. 6 piše da su tijela javnih vlasti, odnosno da je sve i sva što obavlja javnu službu, dužno pružati pravodobne i točne informacije, zapravo da javne vlasti odgovaraju za točnost informacija, dok se u čl. 15 govori o pravu javnosti da bude točno informirana.) Za novovjekovnu verziju metafizike to je jednostavno nešto dano, podsjeća Despot, metafizika je onaj element, da ne kažemo medij, u kojemu se konstelacija istine kao odgovaranja utemeljuje, održava i priopćava u nebrojeno svojih aspekata, varijanti i modaliteta. U tome pogledu radi se o nečemu što je u povijesti filozofije dosad već manje-više apsolvirano te se nečime takvim ne bi trebalo posebno baviti, osim još možda iz historiografskih pobuda ili kao nečim, da kažemo s Kierkegaardom - interesantnim?

Ono što zapravo Despota kvalificira da o «njemu» još uvijek mislimo kao o pozivu na mišljenje, odluka je da «se» «samo to odgovaranje dovede u pitanje¹⁵», da se bit istine promisli kao odgovornost koja prethodi istini kao odgovaranju, odnosno adekvaciji. Naime, za njega ni odgovaranje ni intelektualac ni današnjica nisu nešto jednostavno dano, nešto što je samorazumljivo, ergo neupitno.

Pitanje odgovornosti

Istraga se, kad je riječ o *odgovornosti*, opetovano utječe jeziku, ponajprije njemačkom, jer upravo je u jezičnosti toga jezika, sljednika grčkog i latinskog, ne podcjenjujući druge, zapadnjačka metafizika pronašla svoj novovjekovni medij, odnosno element u kojemu će, kako se kaže, plivati kao riba u vodi.

U hrvatskom jeziku *odgovornost* obuhvaća širok raspon značenja - od kaznene i moralne, preko političke i poslovne do čak, recimo, odgovornosti za autogol koji je «skrivio» neki obrambeni igrač na nekoj eto

¹⁵ Branko Despot "Vidokrug apsoluta", cekade, Zagreb, 1989., str. 17.

tako tamo nogometnoj utakmici. U tom potonjem značenju i njemačka imenica *Schuld* u jezično izlizanoj svakidašnjici, pa i njemačkoj, znači *krivično ili moralno ogrješenje o nekoga ili nešto*, iako izvorno znači i *dug, dugovanje* te upućuje na *zaduženje*, odnosno na *dužnost*. Imenica *Schuld* je nadalje u najtješnjoj vezi s glagolom *sollen*, što znači *trebati*, a koji izvorno čuva značenje onoga *počiniti i dugovati* - stvar bi se moguće mogla najbolje razjasniti s nasuprotnih strana, primjerice, ponovnim komparativnim čitanjem rusko-američkog antipoda: *Zločina i kazne* Fjodora Mihajloviča Dostojevskog i *Američkog sna* (vrsti *Zločina i kazne*) Normana Mailera?! Usputno, na onomu *sollen/trebati* počiva Kantova *Kritika praktičnog uma*, što gotovo bez iznimke preskaču i oni konceptualisti *žurnalističke deontologije* koji kao polazište uzimaju upravo njegovu filozofiju moralne dužnosti, odnosno odgovornosti. Jednako tako olako zaboravljaju kasniju, ponajprije u Hegela, široko utemeljenu kritiku Kantova moralizma. Intelektualnog poštenja radi, takve se stvari jednostavno ne bi smjele zanemarivati. Riječ *Schuld*, važno je napomenuti, dovodi se još u vezu s grčkom riječi *aition* i rimskom *causa*, što se stoljećima prevode kao *uzrok* u smislu odgovornosti za ovakav ili onakav učinak, odnosno svrhu.

Imenica *Schuld* se napokon u kovanici *Schuldfrage*¹⁶ uzdignula do naslova Jaspersove knjižice, u nas prevedene pod naslovom *Pitanje krivice*, iako nakon lektire spomenutog kratkog prijepisa Jaspersovih predavanja, održanih njemačkim studentima neposredno nakon Dragog svjetskog rata i sloma Hitlerova Reicha, biva izvjesno da je zapravo riječ prije i iznad svega o *Pitanju odgovornosti*¹⁷!

Nakon ovog kratkog izleta, tako reći, u jezik, jezike inficirane metafizikom, postaje mogućim razumjeti sljedeći zapis istrgnut iz *Vidokruga apsoluta* : «Otuda se mora inzistirati na tome da odgovornost ne spada u moral ili etiku, da ona nije ni socijalna ni politička ni povijesna kategorija, da ne spada u pravo, nego je nešto što se javlja u svojoj vlastitosti tek u vidokrugu mogućnosti istine. I samo onaj tko se bavi istinom, bavi se i odgovornošću. Odgovoran biti *danas* znači *baviti* se onim što omogućuje (...) istinski život¹⁸.» Pa budući da intelekt i današnjica iz

¹⁶ Karl Jaspers "Die Schuldfrage", Piper Verlag GmbH, München, 1987.

¹⁷ U tom smislu nije slučajno da Martin Heidegger na putu svojeg transmetafizičkog mišljenja, koje metafiziku ima preboljeti/pregorjeti, za ono što se u Aristotela imenuje kao *aition* i što su Rimljani pretvorili u *causa* i što se stoljećima "samorazumljivo" prevodilo kao *uzrok*, ne uzima njemačku riječ *Ursache*, koja upravo znači *uzrok*, nego *Verschulden*, što znači istodobno *skriviti nešto nekome ili nečemu* i *zadužiti se za što kod nekoga ili nečega*.

¹⁸ Branko Despot "Vidokrug apsoluta", cekade, Zagreb, 1989., str. 17

obzora odgovornosti nisu nešto dano, samorazumljivo i neupitno, onda parafrazirajući Despota, i jest moguće da se iz odgovornosti prema vlastitoj biti, upravo *tjerani* tom odgovornošću, tako reći, *iz ničega* samih sebe u svojoj intelektualnosti i današnjosti uspostave kao *sve*!

Što je intelektualac? Što je današnjica?

Na pitanje: «Što je intelektualac?» - odgovara se ovako: «I opet iz metafizike – ta sve *kategorije* toga *današnjeg našeg* života, i kada su već izgubljene u sivilu automatske porabe, još po smislu svojem odaju metafizičko podrijetlo – intelektualac je personifikacija osamostaljenog intelekta (*intellectus* – razum, Verstand). Ističe se osamostaljenost toga razuma koji, *oslobađajući* se od svega, zapravo već uvijek slobodan od svega što jest, nevezan ni uz što, po svojoj biti i ako ostaje *vjeran* svojoj biti jest *slobodno lebdeći* razum ili *slobodno lebdeća inteligencija*¹⁹.» Opominje se, naravno, da «to pak slobodno lebdjenje nije i ne može biti izolacija od svega što jest», da vezanost «za druga područja života nije time isključena»: «Upravo naprotiv. Zato jer je odgovoran vlastitoj biti i ukoliko se odgovorno *izgradi* kao razum svega što jest, tada istom stupa on u pravu vezanost sa svime²⁰.»

Na pitanje: «Što je ovo danas?» - odgovara se pak na sljedeći način: «Današnjicu prepoznati u njezinoj biti, naročito u kontekstu ovog razgovora o odgovornosti intelektualca danas, znači približiti se njoj u *svjetlosti* onoga što se pojavilo kao omogućujući temelj istine-odgovornosti i samostalnosti intelekta, tj. u svjetlosti onoga Ništa koje *boće* biti Sve. Nietzsche je otuda tu današnjicu progledao kao *nihilizam*. Nihilizam je, tako reći, krsno ime današnjice²¹.» Usuprot biskupskim konferencijama i naturalnim zabavama na kojima se na spomen nihilizma automatski prizivaju apokalipse i armagedoni, sotone i antikristi, i tome slično, Heidegger je posve prozaično ono Ništa kao Sve prozreo u *vladavinskom pogonu planetarne tehnike*²², u nečemu što se danas zove globalizacija. Ono što Heideggera, u tom pogledu, uzdiže nad suvremenike, uvid je da moderna

---

¹⁹ *ibid.*

²⁰ *ibid.* str. 18

²¹ *ibid.* str. 20

²² Vidi Martin Heidegger “Pitanje o tehnici” u “Uvod u Heideggera”, Centar za društvene djelatnosti omladine RK SOH, Zagreb, 1972.

tehnika u svojem instrumentalnom karakteru nije, kako se prema ugledu na tradiciju podrazumijeva, sredstvo za neku svrhu, nego - *samosvrha!* Sedamdesetih je pak Vanja Sutlić, u tragu Hegela i Marxa te nakon plodne lektire Heideggerovih do tog vremena objavljenih radova, nihilizam dešifrirao kao – «*tehno-logiku*»: «proračunavanje svega iz računске vještine ovladavanja svime kao nečim što je u tome *što* jest i *da* jest pro-računano i tako spravljeno...» Koncentrirano rečeno, *tehno-logika* jest «bit spravljanja svega za operativni zahvat-uvид prema pravilima mišljenja-računanja²³».

Blizak ovoj putanji mišljenja Despot onda može zaključivati kako intelektualac kao «uzvišena farsa u tom nihilističkom pogonu služi, naravno, kao funkcionalni nadomjestak najviše sfere duha, pa ako je Nietzsche rekao za genija da je obrnuti bogalj, jer do apsolutnosti izgrađujući *jednu* sferu duha osiromašuje čitav život, onda se i za intelektualca može reći da je obrnuti um, tj. razum (*ratio*)...»: «Ova sve-razumnost i sve-razumljivost svega intelektualni je karakter *današnjice* i ujedno pravi način odgovornosti prema njoj²⁴.» (Ova Despotova i više nego očita antiintelektualistička *atitude* neka, barem na neko vrijeme, bude stavljena u zagrade.)

Deontologija istine

Iz *Vidokruga apsoluta* može se relativno jednostavno iščitati jedna od mogućih suvislih artikulacija, odnosno struktura odgovornosti - kao zakon spojnih posuda: odgovornost za jedno implicira odgovornost za drugo - i obrnuto. Na trenutak se vrativši Kierkegaardu, možemo mirne savjesti reći da je takav paradoks ujedno najveći blagoslov i najveće prokletstvo. Ljubiti samoga sebe, uvjet jest da se uopće može zapovjediti: Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe! No, što ako se i kad se ono «ljubiti samoga sebe» prometne u apsolutno samoljublje, u egomaniju i narcizam, solipsizam, u zavođenje i/ili manipulaciju? Samoljublje je tako ili temelj ljubavi ili bezdan u koji ljubav propada. Nije li takav slučaj i s odgovornošću?

²³ Vanja Sutlić "Praksa rada kao znanstvena povijest", KULTURNI RADNIK, Zagreb, 1974., str. 138

²⁴ Branko Despot "Vidokrug apsoluta", cekade, Zagreb, 1989., str. 20

U toj putanji Jaspersu se, pak u suočenju s onime što naziva «graničnim situacijama» te pod utjecajem učitelja Maxa Webera, nude na razotkriće, kako kaže u već spominjanom spisu *Schuldfrage*, četiri vrste ljudske, i više nego ljudske odgovornosti: *metafizička*, *politička*, *kaznena* i *moralna*. Na prvi pogled, metafizičkoj kao da i nije mjesto s ostale tri, ona ih na neki način omogućuje, utemeljuje, intendira i obaima. S druge pak strane čini se da bi upravo dovođenje u odnos metafizičke s moralnom odgovornosti moglo baciti još nešto svjetla na položaj intelektualca - podsjetimo se - žurnalista u sadašnjici, odnosno na *differentia specifica* upravo njegove odgovornost. Zašto u odnos s moralom? «Jer bez njega ne možemo živjeti» - tako odgovara francuski učitelj moralne filozofije s pariške Sorbone Vladimir Jankélévitch u studiji *Paradoks morala* iz 1981. Jer je ljudsko biće konačno biće kojemu pripada beskonačna dužnost. Jer je dužnost ljudskog bića učiniti da bude ono što treba biti. Jer je ljudsko biće «na virtualan način etičko biće²⁵...».

Ono paradoksalno, «otkriće» jest da spekulativno mišljenje i moralno stajalište, svako za sebe prethode jedno drugome, da obaimaju jedno drugo – «logički postupak i aksiološko vrednovanje» u odnosu su komplementarnosti i konkurencije. Da, «razum još uvijek odlučuje o spekulativnom statusu vrednovanja», ali i «obratno je istina», sa svoje strane moral «privodi spekulativni razum pred svoje sudište», «moral traži od razuma da mu položi račun». Da, to je Jankélévitchev *credo via absurdum*: ići za istinom, no «je li istina onoliko dobra koliko je istinita²⁶»? Iz tog jednostruko dvostrukog pogledišta moguće je tek govoriti o «deontologiji istine», koja, ako nema prvu, onda svakako ima zadnju riječ.

Sa stajališta intelektualca to znači stalno dovođenje samosvijesti pred zovni karakter savjesti i stalno, da tako kažemo, podvrgavanje savjesti «testu inteligencije». U istom tonalitetu, redajući nasumce «slučajeve i dogodovštine» vezane za Hugoa, Zolu i Stendhala, Maxa Stirnera i Ludwiga Feuerbacha, Satrea i Russella, Stefana Zweiga i Thomasa Manna, Gidea, Marlauxa, Unamuna i Čapeka do Krleže i Ristića, a koji su «protestirali, solidarizirali se, angažirali», Despot prije više od tri dekade «povijesne istine radi» pita kao da pita ovoga dana, možda baš ovoga sata: «Zar sva bića, osim intelektualca, imaju sebe lišiti *odgovornosti* i čekati intelektualca da im tu *odgovornost* nekako isporuči? Svi ti prosvjedi navedenih intelektualaca svakako su lijepe *ljudske*, *humane* geste, ali, zar je

²⁵ Vladimir Jankelevitz, *Paradoks morala*, AGM, Zagreb, 2004. str. 9

²⁶ *ibid.* str. 11/12

potrebno *biti* intelektualac da bi se reagiralo na očitu društvenu i političku nepravdu i povijesni kriminal?²⁷» Kao da se rezignirano s Nietzscheom brine: *Do kada će se oni najbolji žrtvovati za one najgore?*! Međutim... Međutim, već je Aristotel svjestan da je na paradoksalan način čak i onaj koji svoj način bitka duguje samoći pozvan, dužan, ako ne i prisiljen da se s drugima izbori za priznanje toga svojega prava. Nije sporno da pojedinac od sudjelovanja u poslovima zajednice može odustati, no u tom slučaju prepušta odluku o svojem pravu drugome ili drugima, moguće i onima koji takav način života nisu skloni dopustiti, odnosno voljni su ga ponekad, o čemu svjedoče zorni povijesni primjeri u ime, primjerice, militarnog kolektivismu i nasiljem zaniijekati. Da, *samobitak* (*Selbst-sein*) uvijek je i ujedno *subitak* (*Mit-sein*). Ta okolnost proishodi već iz same naravi čovjeka kao jezične (razumijevajuće) egzistencije, čovjek je razgovor pa bio to i razgovor sa samim sobom.

Susret horizonata

No, ako neki drugi, treći, tisuću trideset i treći moguće i može prenijeti svoju odgovornost na nekoga drugoga ili nešto drugo, žurnalist to ipak ne može, a da time ne prestane biti što po definiciji jest, jer je ova jedna te ista, ali ipak dvostruka odgovornost s Janusovim licem, tako reći, zasvjedočena u opisu njegova svakodnevnog obrta: on je zakleti *pregovarač* između *istine i mase, ožkanja i jaukanja, metafizičkih karijera i ovoga svijeta, gorčine i vica, falokracije i klitokracije, robova i gospodara, govana i slavne prošlosti, predloženog i zatečenog, akribije i egzaltacije, kritičke inteligencije i moralne hrabrosti, estetike i etike, obrta i savjesti, sredstava i ciljeva, vječnog ženstva i čira na dvanaestercu, nacionalizma i kozmopolitizma, trivijalnosti i ljepote, hipa i vječnosti, elitizma i populizma, dogme i subverzije, ontologije i zajebećije, intelektualnog i etičkog lica Europe, epigrama i elegije ili ti žaoke i tužaljke, između pisati i biti pisan, horizontale i vertikale, konceptualističkih zamisli i konceptualističke akcije, utopije i bolje prošlosti, provincijske opsjednutosti velikim temama i velikih tema, mramora i ironije, Boga i onih stvari*²⁸... – tako je, naime, u tu stvar progledao Veselko Tendžera, autor čiji tekstovi objavljeni u hrvatskoj periodici čine svojevrsni

²⁷ ibid. str. 21/22

²⁸ Veselko Tendžera "SADAŠNJOST za VJEČNOST" (Izbor iz djela), Naklada Ljevak, Zagreb, 2005.

panopticum croaticum druge polovice XX. stoljeća. Kao da slijedi Bergsona i njegova učenika Jankélévitcha, odnosno najbolje upute suvremene hermeneutike (u to vrijeme već je u nas prevedena *Istina i metoda* Hansa-Georga Gadamera²⁹), Tenžera iz teksta u tekst na suočenje privodi horizonte umijeća i deontologije, na uzajamno odgovaranje, na uzajamno polaganje računa da bi postigao nešto kao *sinergijski učinak*, neki *višak smisla i vrijednosti*. Tko želi učiti na njegovim tekstovima, naučit će da se tek u tome *višku* zapravo događa *prevrednovanje istine i obistinjenje vrline*, da se u dotičnom odjelovljenju i posvještenju uspostavlja *etos* jednog opasnog poziva, koji je jednom zgodom usporedio s pozivom pokusnih pilota. Uspostavlja se nešto blisko onom *plodoredu* što ga je Kirkegaard preveo iz agronomije u filozofiju. Naučit će da se na opisan način može odgovorno stajati s one strane jalovog dogmatizma istine i ispraznog moralizma čiji se imperativi odnose prije na inteligibilna nego na zbiljska bića od ovoga svijeta, ali i s one strane zavoda i manipulacije onog neparnog, slučajnog i nezaključnog broja 1033. Na uzoran način pokazuje se kako i duhovni nomad, ako se tako može suditi o onomu tko obavlja novinarski posao, ima svoju zavičajnost. Je li time barem za malo prevladana vrsta naizgled neupitne sve-razumnosti i sve-razumljivosti kao načina intelektualne odgovornosti prema današnjici koja Despotu toliko ide na živce?

Svrha

Ako bi ovaj nabačeni nacrt mogućeg novog razumijevanja smisla odgovornosti intelektualca/novinara danas trebalo zaključiti nekom «svrhom», onda bi španjolski filozof i bonvivan Ortega y Gasset, koji je svoje duhovite umotvorine rado objavljivao u novinama (tako je izvorno nastala i njegova, ako ne najbolja, ali svakako najpoznatija knjiga *Pobuna masa*³⁰), za tako nešto bio pravi pronalazak (neka mu Bog, Tenžera i Jaspers budu na pomoći). Naime, nakon što je tridesetih godina izbačen s Madridskog sveučilišta, katedru je premjestio na scenu gradskog kazališta *Infanta Beatriz* da bi za studente, ali, kako kaže, i «entuzijaste duhovnih naslada», održao ciklus od

²⁹ Gans-Georg Gadamer "Warheit und Metode, Tübingen, 1960.

³⁰ José Ortega y Gasset "La rebelión de las masas", Espasa calpe S. A., 1993. Madrid. Kod nas je posljednji put knjiga prevedena kao José Ortega y Gasset "Pobuna masa", Golden marketing, Zagreb, 2003. Prvi put ova je svjetski slavna knjiga objavljena 1930. godine.

deset koncentriranih predavanja pod naslovom *Što je filozofija?* U dnevniku *El Sol*, koji je iz dana u dan donosio tekstove predavanja uz odgovarajući komentar stoji i ovakva njegova aforistična izreka o odgovornosti: *Ja sam ja i moje okolnosti. Ako ne izbacim njih, neću izbaciti ni sebe.*

Tko imalo poznaje povijest Španjolske i Europe prve polovice XX. stoljeća svjestan je da mu okolnosti nisu pogodovale, iako se na njih nije žalio niti je u njima tražio alibi - kao da je u dogovoru s Jaspersom: «Nema pomoći od pritužaba, kako se previše polaže na pojedinca, a morale bi se promijeniti okolnosti. Naime, tek iz načina samobitka proizlazi i pravi posao na okolnostima. Ja sam izdajnik vlastite mogućnosti ako tek od promjene stanja očekujem ono što mogu biti sam od sebe. Izbjegavam odgovornost ako na nešto drugo prebacujem ono što bi moglo ovisiti o meni; dok to drugo uspijeva tek kada ja sam postajem ono što trebam biti³¹.» Drugim riječima, za čišćenje ulice kvalifikacija se stječe pred svojim vratima!

Ali i kada se sve nepovoljne okolnosti stave *ad acta* da bi ostale samo povoljne, ako takvih za novinara ikada uopće ima, ostaje (zasad) još uvijek ona jedna, primjećuje Tenžera, da je novinar, unatoč svemu, «novinski nadničar³²», pa i onda, da ironija bude još veća, kada je samome sebi poslodavac?!

Literatura

Despot, Branko *Vidokrug apsoluta (Prilog indiskutabilnoj diagnostici nihilizma)*, cekade, Zagreb, 1989.

Figal, Günter, *Smisao razumijevanja (Prilozi hermeneutičkoj filozofiji)*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

Gasset, Ortega José, *Pobuna masa*, Golden marketing, Zagreb, 2003.

Heidegger, Martin, *Uvod u Heideggera*, Centar za društvene djelatnosti RK SOH, Zagreb, 1972.

Heidegger, Martin, *Nietzsche I/II*, Neske, Pfullingen, 1961.

Heidegger, Martin, *Nietzscheova metafizika*, Visovac, Zagreb, 1994.

Hribar, Tine, *Resnica o resnici*, Založba Obzorja, Maribor, 1981.

³¹ Karl Jaspers "Duhovna situacija vremena", MATICA HRVATSKA, Zagreb, 1998., str. 178

³² Veselko Tenžera "SADAŠNJOST za VJEČNOST" (Izbor iz djela), Naklada Ljevak, Zagreb, 2005., str. 398

- Jankelevitch, Vladimir, *Paradoks morala*, AGM, Zagreb, 2004.
- Jaspers, Karl, *Dubovna situacija vremena*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
- Jaspers, Karl, *Pitanje krivnje (O političkoj odgovornosti Njemačke)*, AGM, Zagreb, 2006.
- Jaspers, Karl, *La filosofia dell'esistenza nel mio sviluppo spirituale u Rivista Internazionale di Filosofia*, Logos, Oderisi, 1941.
- Kirkegaard, Sören, *Ili – Ili*, Veselin Masleša-Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- Komel Dean, *Osnutja – k filozofski in kulturni hermenevtiki*, Nova revija, Ljubljana, 2001.
- Košir, Manca ur. / Supek, Ivan / Kangrga, Milan / Poler, Melita / Hamelink, Cees J. / Galić, Mirko, *Medijska istraživanja 1/IV*, tema broja: *Etika i novinarstvo*, DORON i KIC, Zagreb, 1998.
- Kunczik, Michael / Zipfel, Astrid *Uvod u znanost o medijima i komunikologiju*, Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb, 2006.
- Malović, Stjepan / Ricchiardi, Sherry / Vilović, Gordana, *Etika novinarstva*, ICEJ, Zagreb, 2007.
- Medijsko zakonodavstvo Republike Hrvatske*, Ministarstvo kulture RH, zagreb, 2003.
- Orwell, George, *The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell*, Sonia Brownell Orwell, London, 1968.
- Sutlić, Vanja, *Bit i suvremenost*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972.
- Sutlić, Vanja, *Praksa rada kao znanstvena povijest*, Kulturni radnik, Zagreb, 1974.
- Tenžera, Veselko, *Sadašnjost za Vječnost (Izbor iz djela)*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005.
- Volkman-Schluck, Karl-Heinz, *Politische Philosophie*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1974.
- Weber, Max, *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, J. C. Mohr / Paul Siebeck, Tübingen, 1963.
- Wisser, Richard, *Odgovornost u mijeni vremena (Vježbe pronicanja u duhovno djelanje: Jaspers, Buber, C. F. v. Weizsäcker, Guardini, Heidegger)*, Svjetlost, Sarajevo, 1988.